

15. Україна та Грузія в контексті економічних, політичних та безпекових трансформацій: наслідки і перспективи, Матеріали міжнародної конференції 23—24 жовтня 2009 р., - Одеса, «Фенікс», 2009р. – 128 с.
16. Фісун О. Політичний режим України у порівняльній перспективі [Текст] // Стратегічні пріоритети. – № 1 (6), 2008 – 216 с.
17. Corruption Perception Index 2003 // Transparency International [Electronic resources]. – Mode of access: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2003.
18. Corruption Perception Index 2009 // Transparency International [Electronic resources]. – Mode of access: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009
19. Corruption Perception Index 2010 // Transparency International [Electronic resources]. – Mode of access: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/results
20. Freedom in the World - Georgia (2004-2011) // Freedomhouse, [Electronic resources] – Mode of access: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2009&country=7612>.
21. Freedom in the World - Ukraine (2004-2011) // Freedomhouse [Electronic resources]. - <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2011&country=8156>
22. Lazarus Joel Neo-liberal State Building and Western «Democracy Promotion»: the case of // Conference on International Relations, Stockholm, Sweden, September 9-11, 2010.- Oxford, University of Oxford, 2010.-36р.

*Марценюк Людмила Володимирівна,
магістр відділення «Політологія»
Н ПУ імені М. П. Драгоманова*

УДК 321.01:316.324.8

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Розглянуто процес утвердження парадигми інноваційного розвитку. Акцентовано увагу на актуальності та затребуваності в наш час інноваційного розвитку політичної системи. Наведено приклади розвитку політичних систем деяких постсоціалістичних та пострадянських країн.

Ключові слова: *інновація, інноваційний розвиток, політична трансформація, модернізація.*

Рассмотрен процесс утверждения парадигмы инновационного развития. Акцентировано внимание на актуальности и востребованности в наше время инновационного развития политической системы. Приведены примеры развития политических систем некоторых постсоциалистических и постсоветских стран.

Ключевые слова: *инновация, инновационное развитие, политическая трансформация, модернизация.*

The process of the statement of paradigm of innovative development is considered. Attention is accented on actuality and claimed in our time of innovative development of the political system. The examples of development of the political systems of some post socialist and post soviet countries are resulted.

Keywords: *innovation, innovative development, political transformation, modernization.*

Починаючи з останньої чверті ХХ століття інноваційна проблематика набула великої популярності. Цьому процесові сприяло те, що інновації є невід'ємною і найважливішою складовою економіки і таким чином механізмом соціальної захищеності людини, зокрема, та суспільства в цілому. Однак, нині розглядати інноваційність лише як економічне явище вже недостатньо, оскільки вона охоплює буквально всі сфери як окремої людини, так і соціуму в

цілому. Тому без урахування всіх аспектів та проблем інноваційного розвитку неможливо забезпечити стабільне й ефективне вдосконалення діяльності державних інститутів і життя всього суспільства.

Послугуючись цією причиною більшість зарубіжних і вітчизняних науковців та суспільно-політичних діячів ще наприкінці минулого століття дійшли спільного висновку, що XXI століття має стати початком якісно нової епохи в розвитку людської цивілізації, яка отримала назву постіндустріальної, постмодерної або інформаційної. Однією з визначальних характеристик епохи постмодерну виступає надзвичайно динамічний ритм життя суспільства взагалі та кожної окремої особи зокрема. За життя однієї генерації відбуваються постійні якісні й кількісні зміни ідей, знань, технологій. Саме тому на проблемі розвитку інноваційної сфери на нинішньому етапі розвитку суспільств зосереджена увага дослідників-теоретиків та громадських діячів [7; 3-5], проте вона потребує подальшого досконалого вивчення.

Вперше поняття «інновація» з'явилося в наукових дослідженнях культурологів ще у XIX столітті й означало спочатку введення певних елементів однієї культури в іншу. А вже наприкінці XIX – на початку XX століття це поняття починають застосовувати і в економічній теорії стосовно технічних нововведень. Подальше визначення закономірностей технічних нововведень в першій половині XX століття призвело до заснування парадигми інноваційного розвитку [5, 30-31]. Варто зазначити, що теоретичне обґрунтування цієї парадигми започатковано саме завдяки економічним науковим дослідженням таких відомих у світовій науці вчених, як Й. Шумпетер, М. Кондратьєв, М. Туган-Барановський, та інші.

Звертаючись до наукових підходів цих учених, слід попередньо зазначити, що утвердження парадигми інноваційного розвитку пов'язують з виявленням довготривалих циклічних коливань в економіці. Але, як відомо, економіка нерозривно пов'язана з політикою. Політичні кризи, як правило, супутні економічним. Зміна політичного устрою призводить до зміни економічного укладу і навпаки. У чому ми можемо переконатися на прикладах сучасних проблем Євросоюзу, або в недалекому минулому - Радянського Союзу чи країн соціалістичного табору.

Однією з перших спроб наукового осмислення коливань економічного розвитку став опублікований 1878 р. відомим англійським економістом В. Девонсом статистичний аналіз, в якому аргументувалася наявність поряд із середньо - та короткостроковими циклами довготривалих коливань ділової активності [4; 110]. Однак, саме український вчений-економіст М. І. Туган-Барановський одним із перших пов'язав існування циклічних коливань в економіці з технічними нововведеннями. Його вкладом до розвитку теорії інновацій було те, що у своїй всесвітньо відомій праці, яка була опублікована у 1894 році «Промислові кризи в сучасній Англії, їхні причини і вплив на народне життя» він дійшов висновку, що причиною економічних криз є особливості відтворення основного капіталу [11; 312-316], які завжди пов'язані з політичними чинниками.

Що ж до самої інноваційної теорії, то її основоположником і фундатором вважається Й. Шумпетер. Заслуга Й. Шумпетера полягає в тому, що він створив цілісну теорію інноваційного типу розвитку. Саме він у своїх роботах «Теорія економічного розвитку» запровадив у наукове використання категорію «інновація», розуміючи під цим не просто нововведення, а зміну технології виробництва, доводячи, що інновацією є не кожне нововведення, а лише таке, яке зумовлює вдосконалення технології, її перехід на новий, вищий ступінь розвитку та дослідив теоретичні основи «інноваційного процесу» [8]. Під поняттям «інновація» він розумів іншу якість засобів виробництва, яка досягається не шляхом дрібних поліпшень старого устаткування чи наявної організаційної системи, а з'являється поруч з ними, через введення нових засобів виробництва чи систем його організації. Саме у цьому і полягає основна відмінність між модернізацією та інноваціями. Тож виходячи з теорії інноваційного типу розвитку Шумпетера, інноваційний розвиток політичної системи ми можемо розглядати як такі зміни в політичній системі, що призведуть до загальної зміни самої цієї системи.

Ще однією заслугою Й. Шумпетера є запровадження власної концепції циклічного розвитку, що може бути подана у вигляді нескінченних послідовних переходів від одного стану «рівноваги» (в окремих випадках «стійкої чи нестійкої рівноваги») через «збурення» до нового, вищого рівня. Це, власне, й означає інноваційний розвиток [3; 22].

Інноваційна теорія Й.Шумпетера була підтверджена М.Кондратьєвим у його вченні «довгих хвиль», який з'ясував причини знайдених закономірностей (хвильових коливань у виробництві) та помітив, що «довгі хвилі» виникають не від дії чинників економічного розвитку, які визнавались головними на ті часи. Основною закономірністю великих циклів М. Кондратьєв уважав зміни технологічного укладу, які впливають на соціально-економічне та суспільно-політичне життя людей, технічні винаходи, відкриття, утворення нових ринків, нових країн тощо.

Усе це, як зазначає М. Кондратьєв, дає підстави говорити про закономірності циклічного оновлення технологічних структур суспільства, що з певною періодичністю повторюються, але вже при кількісному накопиченні відповідних удосконалень через певні проміжки часу.

Так, «великі хвилі» М. Кондратьєва або «інноваційні хвилі» Й. Шумпетера з'являються і зникають протягом 50-60 років. Кожна з цих хвиль дає імпульс до появи наступної «нової епохи» в історії людства, що характеризується спочатку стрімким зростанням інвестицій, а потім новим спадом.

Отже, завдяки розробкам М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва та Й. Шумпетера нині циклічність розглядається як загальна форма світового розвитку, що відображає нерівномірність функціонування різних елементів національних систем. Ідеться про безперервне коливання ділової, а також політичної активності, злети і падіння кон'юнктурних чинників, чергування екстенсивного й інтенсивного типів розвитку. Циклічність – це рух від однієї рівноваги щонайменше в національних масштабах до іншої. Епіцентром циклічного руху є криза, в якій поєднуються межа й імпульс подальшого розвитку.

Нині загальновизнано, що науково-технічний прогрес розвивається хвилеподібно, циклічно. «Великі цикли» Кондратьєва або «інноваційні хвилі» Шумпетера, відлік яких починається з промислової революції XVIII ст. в Англії, яка призвела до появи буржуазії і конституційної монархії. Кожна з них несе початок наступної «нової епохи». Індустріальна техносфера потребувала не менш революційної соціосфери, в яку б вона могла адаптуватися. Їй потрібні були радикально нові форми суспільної організації.

Життєздатність політичної системи найбільшою мірою залежить від її реагування на закони розвитку суспільства та вимоги часу. Адже без розуміння механізму виникнення криз неможливо виробити дієві засоби подолання кризових ситуацій як політичних, так і економічних, визначити цілі та перспективні шляхи їх реалізації, внести своєчасну корекцію управлінських похибок, переорієнтувати діяльність політичної системи.

Сучасні теорії інноваційного розвитку економічні акценти зміщують в політичну площину. Адже економічне зростання країн залежить не лише від інноваційної активності підприємницьких структур, від їх прагнень, зусиль і здатності використовувати у своїй діяльності новітні технології, творчо підходити до визначення способів задоволення потреб споживачів, на основі чого вдосконалювати та оновлювати продукцію, отримуючи більші доходи і зміцнюючи свої ринкові позиції, а й від суспільно-політичного укладу, політичного устрою, політичного клімату тієї чи іншої країни. З цього приводу варто зазначити те, що циклічний розвиток продуктивних сил органічно пов'язаний з політичними, соціально-економічними й гуманітарними чинниками суспільного процесу, між якими існує як прямий, так і зворотній зв'язок [6; 111].

Отже, інноваційні теорії технологічних змін сформулювали концептуальні засади суспільно-політичного та економічного розвитку, які ґрунтуються на постійному оновленні технологічної бази виробничої діяльності, зміні політичних і технологічних устроїв.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується переходом від індустріального до постіндустріального суспільства, що у свою чергу пов'язано із всеохоплюючим характером впливу науки та техніки на всі сторони життєдіяльності людини, істотними технологічними зрушеннями. Також, знаковими для сьогодення є процеси глобалізації, інформатизації та інтелектуалізації. Так в умовах глобалізації значення інноваційної складової суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку країни постійно зростає, інновації перетворюються на важливе джерело економічного зростання [2], а відповідно й підвищення соціальної захищеності населення, що, безперечно, веде до зниження суспільно-політичної напруги в державі..

Водночас процеси глобалізації сприяють загостренню поділу між країнами залежно від рівня їх технологічного розвитку та конкурентоспроможності. Як результат, країни, які здатні продукувати технології, що набувають глобального поширення, стають панівними; країни, у яких є можливість ефективно використовувати ці технології, крокують пліч-о-пліч із прогресом, хоча й знаходяться у підлеглому становищі по відношенню до тих країн, що продукують інновації, а країни, які не здатні ні виробляти, ні використовувати технології опиняються осторонь прогресу. При цьому головним критерієм, визначальною умовою розподілу країн між цими групами є ефективність запроваджених інновацій у суспільно-політичній сфері, інтелектуальний розвиток усієї нації та кожного окремого громадянина, характерний для певної політичної системи [9; 4].

Як свідчить новітній досвід країн ЄС та створюваного РФ Євразійського союзу, економічна інтеграція неможлива без інтеграції політичної. Дорогі нові технології можуть окупитися лише за умови, що товарів вироблятиметься більше, ніж їх потребує місцевий ринок. Але як можуть виробники вести ефективну торгівлю за межами держави, потрапляючи в лабіринт різних митних зборів, податків, нестійких законів і валют? Щоб нові технології окупилися, держави повинні виробити довгострокові правила гри, або економіки різних держав повинні інтегруватися в єдиний економічний простір. А це, у свою чергу, веде до міжнародного розподілу праці та міжнародного ринку товарів і капіталу, що у свою чергу вимагає й політичного об'єднання.

Простіше кажучи, потрібне політичне утворення, зсув у громадській свідомості, які відповідали б зростанню економічних відносин. Під впливом таких змін місцеві інтереси відступають, національна свідомість міняється, суверенітет і незалежність обмежуються.

В інтегрованому глобальному суспільстві, доводить Тоффлер [10; 78], держава - це єдина інтегрована політична влада, яка наклалася на єдину інтегровану економіку. Отже інноваційне суспільство – це сплав двох складових: уніфікованої політичної системи та уніфікованої економіки.

Відтак, звертаючись до історичних та статистичних показників, саме ті суспільства, які були спроможними гармонійно поєднати політичні інновації з всеохоплюючими процесами політичної та економічної глобалізації, зуміли прискорити темпи свого цивілізаційного розвитку. У свою чергу, це дало можливість цим суспільствам зайняти нове положення в системі міжнародного поділу праці і очолити передові позиції в процесі постіндустріального суспільного розвитку.

Тому інноваційний розвиток політичної системи - це не що інше як зміна якості політичної системи, яка досягається не шляхом дрібних поліпшень, реформувань, удосконалень, модернізацій наявних політичних систем (політичного облаштування суспільства), а появою поруч з існуючою - альтернативної концепції політичного розвитку, що передбачає суттєві (революційні) політичні зміни, які призведуть до загальної зміни самої політичної системи. Якщо ж така концепція стає частиною концепції розвитку існуючої політичної системи, то можна вести мову про модернізацію, реформування тощо наявної політичної системи але жодним чином не про інноваційний розвиток. Отже, коли нове політичне бачення облаштування суспільства не перемагає, тоді настає рецесія і лише нові революційні зміни стають імпульсами до наступного інноваційного розвитку.

Як уже не раз зазначалось, і як було доведено самою теорією «довгих хвиль», у період утвердження нового технологічного устрою неабиякого значення набувають інновації зокрема, та інноваційна діяльність загалом. До того ж, інноваційна діяльність стає все більш актуальною та затребуваною, особливо з огляду на те, що за численними прогнозами експертів нині триваючий п'ятий технологічний устрій, який дотепер переважає в суспільних відносинах світових лідерів глобалізації доходить до свого логічного завершення довгого циклу розвитку індустріального суспільства, і вже на порозі шостий технологічний уклад, що розпочнеться з другої половини першої чверті XXI ст. та дасть початок повному переходу до глобального постіндустріального інформаційного розвитку. З огляду на вищесказане, доцільним було б навести коротку характеристику розвитку політичної системи деяких країн. Як відомо, розвиток політичної системи тісно взаємопов'язаний з розвитком економічним, вони є процесами взаємообумовленими і протікають паралельно один з одним. Тому, з цього приводу є можливість виділення певних моделей стратегії політичних трансформацій залежно від шляхів і методів формування ринкової економіки [1; 267-269].

Перша модель стратегії – китайська (Китай, В'єтнам, Монголія). За цієї стратегії формування ринкових відносин відбувається в рамках наявної старої командно-адміністративної системи. Трансформації відбувається за умови довготривалого, поступового, поетапного процесу, при повному використанні апарату державної бюрократії. Також не ліквідується й система державного управління і планування, а лише пристосовується до нових умов. Відбувається процес залучення іноземного капіталу та реформування економіки з найбільш репродуктивних галузей, таких як харчова та легка промисловість, сільське господарство.

Друга модель стратегії – угорська. Процес трансформації відбувається за еволюційного характеру ринкових перетворень через різні взаємопов'язані зміни, що взяли свій початок ще в умовах командно-адміністративної системи. Відбувається поступовий процес демонтування командної системи, на що Угорщина витратила близько 40 років і, що, в свою чергу, посприяло уникненню великих соціальних потрясінь.

Третя модель стратегії – ринкова «шокова терапія», або швидких радикальних реформ. Така модель притаманна Польщі з її стратегією ринкової трансформації, що постала перед народом у вигляді досить жорсткого соціального експерименту. Цьому посприяло певне збереження специфічних передумов для переходу до ринку.

Четверта модель трансформації – чехословацька, або цивілізована, спиралась на «оксамитову революцію» і старі традиції ринкової культури, що збереглись навіть в умовах повного формального удержавлення економіки, великі експортні зв'язки. Характерною ознакою цієї моделі є «м'яка» дестабілізація (роздержавлення) державної власності за допомогою використання цивілізованих методів, до яких належать акціонування і корпоратизація.

П'ята модель трансформація – прибалтійська. Специфіка цієї моделі полягає в незначних масштабах народного господарства і в ефективному використанні факторів зовнішньої допомоги для стабілізації виробництва, споживання і фінансово-грошової системи. Ринкове трансформування тут здійснюється на основі «кадрової революції» і наявності ринкової культури і відповідних кадрів.

Шоста модель трансформації – російська. Вказана модель опиралася на формальній приватизації, роздержавленні і розвитку підприємництва. Теоретично ця модель є багатообіцяючою. На практиці ж вона ускладнюється традиційним впливом державної бюрократії, мафії, корупції і тому є неконкурентоспроможною. Зарубіжний та вітчизняний досвід вказує, що одночасна трансформація політичної і економічної системи є дуже складним процесом. Приклад Росії унаочнює специфіку посттоталітарних систем, які зберігають соціальний потенціал для реставрації соціал-феодальних режимів, систем і структур.

Сьома модель трансформації – українська. Вона ще не є реалізованою та характеризується надзвичайною складністю, непослідовністю стратегії експериментів, спроб

і помилок, даремних і невинуватених жертв. Так економічна ринкова трансформація в Україні з самого початку була ускладнена проблемами реального суверенітету, економічної незалежності, економічної безпеки, а також невідкладними проблемами державотворення.

Підсумовуючи, можна зазначити, що в процесі трансформації різні держави використовують різноманітні моделі системних реформ як у внутрішній, так й у зовнішній сферах. Цьому процесові сприяють: по-перше, неоднакові стартові можливості; по-друге, різний час започаткування перетворень (так, процес трансформації в постсоціалістичних країнах розпочався у 80-ті роки, а у пострадянських початок перетворень знаменується першою половиною 90-х років); по-третє, суттєві відмінності в реалізації зазначених реформ.

Найбільшого успіху у цьому напрямі досягли такі країни як Польща, Угорщина, Чехія, Словенія, Естонія, Словаччина. Причому, переважно радикальні методи формування обради Польща, меншою мірою Чехія, частково Естонія. Певною мірою результативними також можна вважати заходи урядів більшості балканських і решти балтійських країн. Щодо переважної більшості держав колишнього СРСР та держав Східної та Центральної Європи (Болгарія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Румунія), то вони надали перевагу еволюційному характеру перетворень. Про успіхи на шляху перетворень можна говорити досить обережно. Реально відчутними тут є лише окремі елементи структурних реформ.

Література:

1. Білорус О. Г. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. – К., 1998. – 416 с.
2. Буняк Н. М. Сутність національної інноваційної системи / Н. М. Буняк; [Електронний ресурс]. // Ефективна економіка. – 2011. - № 7. – Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=633>
3. Геєць, В.М. Нестабільність та економічне зростання [Текст] / В.М. Геєць. - К.: Ін-т екон. прогноз., 2000. – 344 с.
4. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи : Методологічні аспекти / А. С. Гальчинський ; Інститут стратегічних оцінок. - К. : Либідь, 2006. - 310 с.
5. Дмитренко М. А. Інноваційні стратегії розвитку України: політологічний концепт [Текст] / М. А. Дмитренко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Ін-т досл. проблем державної безпеки. – К.: Університет «Україна», 2010. – 504 с.
6. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції / М. А. Дмитренко: [Монографія]. – К.: Знання України, 2008. – 544 с.
7. Інноваційний розвиток України: політико-правові аспекти / За ред. В. П. Горбатенка: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2006. – 248 с.
8. Керницька М. І. Основні аспекти інновацій у працях Й. Шумпетера / М. І. Керницька; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kernitska-mi-osnovni-aspekti-innovatsiy-u-pratsyah-y-shumpetera/>
9. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
10. Тоффлер Е. "Третя хвиля" / Е. Тоффлер; [пер. з англ. А.Євса]. – К.: Вид. дім "Всесвіт", 2000. – 480 с.
11. Туган-Барановський М. И. Периодические промышленные кризисы. Избранное / М. И. Туган-Барановский. – М.: Наука, 1997. – 574 с.